

Miklósi László

A történelem és a társadalomismeret új tartalmai a demokráciára nevelés tükrében*

A történelem és a társadalomismeret tantárgyak tartalmában lényeges hangsúlyeltolódás tapasztalható. Mi a változások iránya? Melyek a felértékelődő témák? Mire fordítunk kisebb hangsúlyt? Miért kell társadalomismerttet tanítani? Milyennek kell lennie a pedagógusnak, hogy meg tudja valósítani a korábbi gyakorlattól jelentősen eltérő feladatot? Melyek e munkához szükséges egyéb szakmai feltételek? A szerző nemcsak ezekre a kérdésekre keresi a választ, hanem arra is felhívja a figyelmet, hogy a változások igen időigényesek.

ALAPKÉRDÉSEK

Amikor a közoktatás egy-egy lényeges problémáját vetjük fel, rendszerint a mélyben alapkérdések húzódnak meg: *Mi az iskola feladata? Mi a gyerekek és a társadalom érdeke?* Ez különösen érvényes a történelem és társadalomismeret tanítására. Az ilyen kérdésekre adott válaszoknak legfőlőbb egynéhány elemében van szakmai és társadalmi konszenzus.

A szekció feladata a *tartalmak vizsgálata* volt. Ugyanakkor utalnunk kellett más kérdésekre (pl. kihívások, eszközök/módszerek) is.

A TARTALOM VÁLTOZÁSA

Tárgyunkban az utóbbi időben jelentős tartalmi változások történtek.

- Időben folyamatosan bővül a tananyag, hiszen a jelenkorig tanítunk. *Új tartalmak kerültek, kerülnek be a tananyagba.* (Ez akkor is igaz, ha az utóbbi évtizedek történetét más módon, részletezettséggel közelítjük meg, mint a korábbiakét.)
- A nemzetközi, valamint a hazai tudományos és történelemtanítási trendnek megfelelően *új témák, szempontok* jelentek meg a közoktatásban (pl. nők a történelemben).

Miközben a tanítandó korszak időtartama, valamint a témák, szempontok száma jelentősen bővült, *a rendelkezésre álló idő nem nőtt* (sőt egyes helyeken csökkenhetett is). Nem vitás: *el kell hagynunk egyes témákat, tananyagokat*, a kérdés az, hogy melyeket.

* Az írás a Változások kora – 3 I Akadémia (2009. március 3–5. Bükfürdő) Történelem és társadalomismeret szekció munkájának összegzése alapján készült.

A tartalmi változások iránya

A hagyományos négyéves tananyagbeosztás, a jellegzetes kerettantervek és a tankönyvek időhatárai nem követik az érettségi vizsga követelményeinek megfelelő korszakarányokat. Nem mellékes, hogy diákjainknak a közelmúlt, illetve napjaink megértéséhez, valamint tudatos állampolgárrá válásához is szükséges, hogy kellő mértékben megismerjék a tényeket, s elemezni tudják az összefüggéseket, folyamatokat.

Az utóbbi két évtizedben módosult a történelemtanítás tartalma, megközelítése. Immár egyértelmű: *széles értelemben vett történelmet* tanítunk (életmód, mentalitás stb.). Vitathatatlan, fontos a jelenismeret; az ezzel foglalkozó társadalomismeret témája *szélesebb* az állampolgári ismereteknél.

Felértékelődő témák

A hagyományos nagy történetek mellett „kis” vagy sajátos szempontú történetek is helyet követelnek a történelemtanításban. Felértékelődik a helytörténet, megjelenik a családtörténet. A történelem- és a jelenismeret szempontjából is lényeges például a környezetvédelem, a környezettudatos nevelés, miként a gazdasági megközelítés is. (Mindkettőnek egyértelmű napi aktualitása van. Ezek iránt diákjaink érdeklődése is könnyen fölkelthető.)

Globális, regionális és lokális körben is egyre fontosabb a különféle kultúrák, a nemzetiségek megfelelő súlyú, torzításmentes beemelése, a multikulturalitás megjelenítése.

Érdekes ellentét is megfigyelhető: éppen akkor válik a korábbiaknál fontosabbá a forrásközpontúság a történelemtanításban, amikor diákjaink egyre *nagyobb* része olvasási és szövegértési gondokkal küszködik.

Kisebb hangsúlyt kap a régmúlt (az ipari társadalom előtti világ). A témák közül veszít dominanciájából a politikatörténet (így például az uralkodók tettei, a csaták).

Egy jellegzetes példa: a nemzeti és etnikai kisebbségek tanítása

A hagyományos bemutatás szerint szórványosan jelenik meg e téma a tananyagban, tankönyvekben (egy-egy konkrét időhöz, eseményhez kötve). Egyes esetekben előfordul, hogy egyáltalán nem tesznek említést az adott kisebbségről (pl. romák). Jellegzetesen mi, a többség (a magyarok) vagyunk a „jó”, ők a „rosszak”, értetlenek, érthetetlenek, netán rossz szándékúak.

Megfelelő tananyagszerkesztés esetén valamennyi jellegzetes kisebbség megtalálható a tananyagban. Megjelenésük folyamatszerű, minden lényeges esetben megtörténik; megismerhető mind a közös történet (pl. Mátyás a magyar, román, szlovák... történelem része; továbbá cseh... uralkodó is; vagy: a zsidóság szerepe a polgárosodásban); egyszersmind megjelennek a lényeges eltérő jegyek is (pl. a nemzeti ébredés időbeli különbségei).

A nemzetiségek bemutatása történhet tablószerűen, illetve az adott témához kötődve tematikusan; része mind a politikatörténetnek, mind az életmódtörténetnek; jelen van akár a múlt-, akár a jelenismeretben.

Társadalomismeret

Vitathatatlan a társadalomismeret tanulásának fontossága. Mégis, az első kérdés: valóban tanítják-e az előírt óraszámban, tematikával? Számos iskolában a tanár évről évre elmarad a kronologikus történelemtanítással, s ezt elsősorban a társadalomismeret rovására (vagyis annak tömörítésével, elhagyásával) hozza be. (Nem ritka, hogy a rendszerváltás, illetve a Kádár-korszak, netán 1956 tanítása is elmarad, vagy a tanár a szükségesnél kisebb figyelmet fordít erre.)

A felelős állampolgári magatartásra, viselkedésre, a demokráciára nevelés megismerésének, végiggondolásának, esetenként gyakorlásának is jó kerete ez az óra. A tanároknak a diákok kérdéseire nyitottnak kell lenniük; egy-egy aktuális kérdés megbeszélése elől nem térhetnek ki. (Ez természetesen nem jelenthet pártpolitizálást.)

A társadalomismeretnek is széles körű jelentést kell tulajdonítanunk. A történelem és társadalomismeret tanításának szoros kapcsolatban kell állnia. A múltismeret megismerése segítheti a jelenét, s ez fordítva is igaz. A jelenelví, illetve a jelenből kiinduló megközelítés (sok más mellett) kiváló lehetőséget teremt a velünk élő kisebbségekkel való foglalkozásra.

A változások időigényessége

A jelzett változások több elemből álló, egy irányba mutató, igen fontos fejlemények. Megvalósulásuk – mint az oktatási rendszerben bármely más változása is – időigényes folyamat. Erre jellemző példa a történelemtanításban az életmódtörténet. Az ötlet felvetésétől (aktív civil támogatással is) a rendszerbe való teljes beemeléseiig (tanterv, tankönyvek, vizsgarendszer) legalább 12 év telt el. A két évtizeddel ezelőtt kezdődött folyamat jelenleg ott tart, hogy a tanárok is fontosnak tartják e kérdést, de esetenként még nem tudnak mit kezdeni vele a tanórán – vagyis a gyakorlati megvalósítás még most is gondot okozhat.

Néhány egyéb feltétel

A szükséges változás megvalósítása kihívás a tanárok számára. Kérdés, hogy megfelelően felkészültek-e erre, kellően nyitott-e személyiségük e feladatra. Meghatározó a pedagógusképzés és -továbbképzés szerepe ebben. (Fölmerülhet a leendő pedagógus alkalmasságának kérdése is.) Természetesen megfelelő tanterveknek, tankönyveknek, taneszközöknek is rendelkezésre kell állniuk.

KÉT PROJEKT

A szekció munkájában nagy sikert aratott két projekt bemutatása. Az egyik a tanórán kívüli tevékenység példája (szakkör), a másik egy rendhagyó, iskolán kívüli program.

Csapodi Zoltán, az ELTE Trefort Ágoston gyakorlóiskola tanára az *Egy 1956-ban az iskolába járt osztály tagjainak felkutatása, interjúk készítése, feldolgozása* c. projektet ismertette meg a résztvevőkkel. A pályázat kiírója, a projekt finanszírozója a Fővárosi Közoktatás-fejlesztési Közalapítvány.

Miklósi László az Oktatási és Kulturális Minisztérium és a Történelemtanárok Egylete együttműködésében működő Nemzeti Emlékezet Programról szólt, amelynek keretében komplex tanulmányi kirándulásokat szerveznek, ezzel is adaptálható példát adnak az élményszerű történelemtanításra.

A fenti példák is jelzik, hogy munkánk a szokásos tanórai kereten kívüli is lehet. A hagyományos 45 perces órák mellett projektekben, epochákban is tevékenykedhetünk. (A munkaformák is változatosak lehetnek, az önálló vagy egyéni tevékenységtől a páros munkán át a csoportmunkáig.)

A KÖZELJÖVŐ FELADATAI

Szakmai egyetértés alakítható ki arról, hogy mely témákat, elemeket emeljünk be a tananyagba. Kérdés, hogy miként teremthető idő az új elemekre, vagyis mit hagyjunk ki. Megoldás az lehet, ha az érettségi vizsgakövetelményekhez (az egyes korszakok arányaihoz) igazítjuk a tananyagbeosztást. Így juthat a történelemtanításban több idő a modern korra, az újonnan jelentkező irányokra. Mindehhez természetesen széles körű szakmai egyeztetés szükséges.